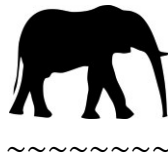

Oorlogszone Zoo

Verschenen van dezelfde auteur:

De boodschapper uit de hel - Kurt Gerstein

Een rechter in Auschwitz - Konrad Morgen

Het masker van de massamoordenaar - Arthur Nebe

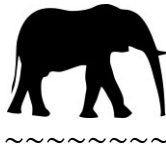
Kerstmis onder vuur - Kerst tijdens de Tweede Wereldoorlog

Zie ook:

www.kevinprenger.nl

Oorlogszone Zoo

*De Berlijnse dierentuin en de
Tweede Wereldoorlog*

Kevin Prenger

Schrijver: Kevin Prenger
Coverontwerp: Dennis Kramer
ISBN: 9789402138573
© Kevin Prenger 2015, 2^e versie 2019

Omslagfoto's:
Boven: Tim Spouge - Flickr.com
Onder: www.zeno.org - Contumax GmbH & Co.KG

Inhoud

1. Spiegel van de wereld	7
2. Voorgeschiedenis	10
3. Vroege jaren	14
4. Bloeitijd	17
5. Van de ene crisis in de andere	21
6. De zoo kleurt bruin	27
7. Joden ongewenst	31
8. Begin van de oorlog	35
9. Zoo onder vuur	41
10. Gered uit de brand	47
11. Slag om Berlijn	51
12. Berlijn geeft zich over	58
13. Stunde Null	62
14. Puinvrouwen en schillentantes	70
15. Heropening	74
16. Wederopbouw en blokkade	77
17. Baken van Westerse vrijheid	84
18. Verborgene geschiedenis	89
19. Dierentuinen in de vuurlinie	92
20. Plattegrond	100
21. Bronnen	101

Hoofdstuk 1

- Spiegel van de wereld -

Slechts brandmuren stonden in de Kaiserallee in het westen van Berlijn nog overeind te midden van enorme puinhopen. Lek geslagen gasleidingen in gehavende appartementen spuwden vuur. In een straat verderop werd een ouder echtpaar, zichtbaar radeloos door de verwoesting om zich heen, bijna geraakt door een met een harde dreun neervallende muur. Dat is wat Maria von Maltzan, die in Berlijn studeerde voor dierenarts, zag terwijl ze door haar stad liep nadat die op 22 en 23 november 1943 zwaar getroffen was door de Britse luchtmacht.

Het had slechts 22 minuten geduurd, het bombardement in de avond van 22 november 1943. Niet minder dan 764 Lancasters, Halifaxes, Stirlings en Mosquitos waren die dag opgestegen vanuit Engeland, waarvan het grootste deel de Duitse hoofdstad had bereikt. Het was de grootste luchtaanval op Berlijn tot dusver en het meest vernietigende bombardement op de Duitse hoofdstad van de hele oorlog. Zware explosieven en brandbommen van in totaal 2.501 ton werden boven het westen van de stad afgeworpen, een enorme schade achterlatend. De aanval in de avond van de dag erna werd uitgevoerd met 383 bommenwerpers, in de meerderheid Lancasters. Opnieuw verliep de raid voor de RAF succesvol. Een dodelijke lading van 1.377 ton aan explosieven en brandbommen werd neergelaten met een verdere verwoesting tot gevolg.

Het was in de Nürnberger Straße, niet ver van het park Tiergarten en de zoo, waar Maria von Maltzan een dingo zag loslopen. Al sinds haar jeugd stond haar leven in het teken van zorg voor dieren en ze wist de angstige wilde hond terug te brengen naar zijn vertrouwde onderkomen in de zoo. Daar aangekomen was ze geschokt door de enorme chaos die ze er

aantrof. Op de straat net buiten de dierentuin boden dode vissen en de lijken van slangen en krokodillen een lugubere aanblik. De voorgaande avond was het aquariumgebouw door een voltrefter geraakt. Als gevolg van de luchtdruk waren vissen en reptielen door de lucht geworpen en op de straat neergevallen, waar ze – als ze tenminste na de klap nog in leven waren – stierven van de kou of door zuurstofgebrek. De rest van de zoo was al net zo zwaar gehavend. Tientallen dieren waren tijdens de eerste aanval gedood. Maria had medelijden met de dierenverzorgers die in shock waren van het inferno dat gedurende de twee voorgaande avonden had plaatsgevonden.

Hoewel er in Berlijn al snel na het bombardement geruchten de ronde deden over ontsnapte, levensgevaarlijke dieren die rondwaalden in de stad, was daarvan in werkelijkheid geen sprake. Leeuwen, olifanten, gorilla's en andere grote, gevaarlijke dieren zouden gedurende de oorlog nimmer buiten de dierentuinpoorten komen. Het merendeel van de dieren zou daarentegen omkomen als gevolg van het oorlogsgeweld of afgemaakt worden om gevaarlijke situaties te voorkomen. Grote ruchtbaarheid aan het lot van de Berlijnse zoo werd er niet gegeven. Piloten van de RAF zullen niet geweten hebben dat ze die avond als *collateral damage* wilde dieren getroffen hadden. Latere bombardementen en het oorlogsgeweld gedurende de Slag om Berlijn zorgden voor een verdere verwoesting van de zoo en de dood van de meerderheid van zijn dieren.

“Hoe onze dieren zonder beroering om het leven kwamen, was een voorval in de oorlog dat zo voor lief genomen werd, dat het nooit materiaal zal zijn voor een sensationeel verhaal”, zo verklaarde dr. Katherina Heinroth, de eerste naoorlogse wetenschappelijk directeur van de Zoologischer Garten Berlin. “De verzorgers vochten nooit tegen tijgers; leeuwen

en beren zijn nimmer ontsnapt...”¹ Desalniettemin besteedde de befaamde Iers-Amerikaanse oorlogsverslaggever en auteur Cornelius Ryan (1920-1974) in *“The Last Battle”*, zijn boek uit 1966 over de Slag om Berlijn, aandacht aan hoe de zoo bijna ten onder ging gedurende de eindstrijd om de Duitse hoofdstad. Veel van de door hem en zijn team verzamelde informatie bleef echter ongepubliceerd en evenmin was er in zijn boek ruimte om de roemrijke voorgeschiedenis, onder nazi-overheersing en de wederopbouw van de dierentuin gedetailleerd ter sprake te brengen. Zijn portret van de zoo in zijn donkerste dagen was indrukwekkend, maar fragmentarisch, slechts een nietig onderdeel van het complete verhaal van de Slag om Berlijn.

“In zijn complete geschiedenis spiegelt de Berlijnse zoo zich aan de economische en politieke situatie van de wereld eromheen”², aldus professor Heinz Georg Klös, de wetenschappelijk directeur van de zoo van 1956 tot 1991. De opkomst van Berlijn als wereldstad, de troonswisseling van Pruisische en Duitse vorsten, twee wereldoorlogen, het nazitijdperk, de Koude Oorlog en de val van de Muur; elke belangrijke episode in de Duitse geschiedenis was van invloed op het reilen en zeilen van de dierentuin in de Duitse hoofdstad. Hier volgt een overzicht van deze geschiedenis, waarbij de nadruk ligt op de periode 1933-1945, de machtsperiode van Adolf Hitler waarin de oorlogsjaren van 1939 tot 1945 zo’n desastreuze uitwerking hadden op de zoo, zijn dieren, medewerkers en bezoekers.

¹ Linden, S., *The Zoological Gardens in Berlin-Tiergarten from April to July 1945*, Cornelius Ryan Collection of World War II Papers, Ohio University, p. 1.

² Klös, H., Fädrieh, H., Klös, U., *Die Arche Noah an der Spree*, FAB Verlag, Berlin, 1994, p. 148.

Hoofdstuk 2

- Voorgeschiedenis -

De Zoologischer Garten Berlin bevindt zich op de grens van twee door toeristen graag bezochte gebieden in het westen van de Duitse hoofdstad. Ten zuiden ervan bevindt zich het levendige winkelgebied van Charlottenburg met de brede boulevard Kurfürstendamm als bruisend middelpunt. Trekpleister is het befaamde warenhuis Kaufhaus des Westens (KaDeWe) aan de Tauentzienstraße 21-24, dat gedurende de tweedeling van Berlijn met rijkelijk gevulde etalages als baken diende van het kapitalistische Westen. In vergelijking hiermee is het gebied ten noorden van de zoo een oase van rust. Hier ligt, aan de zuidoever van de Spree, de Großer Tiergarten, het grootste park van de stad waar op zonnige dagen volop gerecreëerd wordt onder het bladerdak en aan de oevers van meertjes.

De Siegestsäule in het park Tiergarten en de Rijksdag omstreeks 1900. (Library of Congress / Publiek Domein)

Het centrum van Tiergarten, zoals het park vaak kortaf genoemd wordt (niet te verwarren met de gelijknamige wijk), wordt gevormd door de grote rotonde, de Großer Stern, waar bovenop de bijna 67 meter hoge Siegestsäule de godin Victoria uitkijkt over de boomtoppen. De Reichstag, het hart van de Duitse democratie, en de Brandenburger Tor, de zo kenmerkende poort aan het eind van boulevard Unter den Linden, zijn beide te vinden langs de oostrand van Tiergarten.

Omringd door zoveel Berlijnse architectonische en culturele iconen ontbreekt het de zoo ook niet aan een rijk verleden. Oorspronkelijk was het park Tiergarten, waarvan de geschiedenis nauw verbonden is met die van de zoo, sinds de 16^e eeuw jachtgrond van de Brandenburgse keurvorsten die van 1157 tot 1806 heersten over Berlijn en omgeving. Terwijl vanwege de groei van de stad het jachtterrein, dat verboden toegang was voor het gewone publiek, gaandeweg in omvang afnam, werd gedurende de regeerperiode (1688-1713) van keurvorst Frederik III begonnen met het omvormen van de jachtgrond tot een park. De Großer Stern en verbindingswegen maakten het terrein toegankelijk. Koning Frederik II, beter bekend als Frederik de Grote en heersend over Pruisen van 1740-1786, had een hekel aan de jacht en liet de jachtgrond verder transformeren tot een lusthof, een voor burgers toegankelijk park in barokstijl met in geometrische vormen aangelegde bloembedden, hagen en lanen, vijvers met fonteinen en prieeltjes.

Om gasten aan zijn hof tijdens banketten vers gevogelte voor te kunnen schotelen, liet Frederik de Grote in Tiergarten ook een fazanterie inrichten. Het was hier waar in 1842 de zoo gebouwd zou worden. Al voor de opening van de zoo konden Berlijners echter op het Pfaueninsel, een eiland in de rivier de Havel in het zuidwesten van Berlijn, exotische dieren bewonderen. Dierenliefhebber Frederik Willem III, die van 1797 tot